

مالیات‌های اسلامی

Zakat

زکات یکی از واجبات مالی عبادی است (الکلبینی، ۱۴۰۷، صص. ۱۸-۲۰) و عبارت از مقادیر معینی می‌باشد که بر اموال مسلمانان با شرایط خاص وضع شده است (المنتظری، ۱۴۱۳، ص. ۷؛ اجتهادی، ۱۳۶۳، ص. ۳۰۸). زکات در اصطلاح قرآن و در صدر اسلام در هر واجب مالی از جمله خمس به کار برده می‌شده است (المنتظری، ۱۴۱۳، ص. ۱۰). البته صدقه واجب در قرآن به معنای زکات است (توبه آیات ۶۰ و ۱۰۳؛ البلاذری، ۱۳۹۸، ص. ۸۵). سابقه زکات به ادیان گذشته مانند یهودیت (بقره/۸۶) و مسیحیت (مریم/۳۱) نیز برمی‌گردد. برخی از مفسرین تاریخ وجوب زکات را به استناد آیات مکی (ذاریات/۱۹؛ معارج/۲۴-۲۵؛ فصلت/۶-۷) قبل از هجرت و برخی به استناد آیات مدنی (توبه/۱۰۳ و ۶۰؛ بقره/۱۷۷) به حدود سال نهم هجری می‌دانند (اجتهادی، همان، ص. ۳۰۹-۳۱۲). زکات موجب پاکی و رشد مردم (توبه/۶۰) و مال آنان (الصدوق، ۱۴۱۳، ص. ۲) می‌شود. زکات بر دو نوع است: زکات فطره که بر هر مسلمان غنی واجب است. این نوع زکات مانند مالیات سرانه است که مسلمان بالغ و عاقل در روز عید فطر و به مقدار یک صاع (سه مد) به‌ازای خود و هر فرد تحت تکفل خود باید بپردازد (الطباطبایی الیزدی، ۱۳۶۳). زکات اموال که مطابق نظر مشهور فقهای شیعه نه مورد است؛ محصولات ۴ گانه گندم، جو، خرما و کشمش؛ دام‌های سه گانه گوسفند، گاو و شتر و نقدین پول طلا و نقره (النجفی، ۱۴۰۲، ص. ۶۵؛ المنتظری، ۱۴۱۳، ص. ۱۴۷). از نظر فقه اهل سنت زکات به‌طور کلی بر پنج مورد واجب است: دام‌های سه گانه شتر، گاو و گوسفند؛ طلا و نقره؛ کالاهای تجاری؛ معادن و زراعت‌ها و میوه‌ها (الجزیری، ۱۴۰۶، ص. ۵۹۶).

موارد مصرف زکات (مستحقان دریافت) شامل طبقات هشت گانه فقرا، مساکین، کارگزاران زکات، تألیف قلوب، بدهکاران، در راه خدا، آزادی بندگان و در راه ماندگان است (توبه/۶۰؛ المنتظری، ۱۴۱۳، صص. ۲۸۷-۲۸۸؛ النجفی، ۱۴۰۲، ص. ۲۹۶؛ الجزیری، ۱۴۰۶، ص. ۶۲۱). مقدار زکات محصولات کشاورزی که مازاد بر نصاب - حدود ۸۴۷ کیلوگرم - باشد، در صورتی که دیم یا شد ۱۰ در صد و اگر آبی یا شد ۵ در صد

است (الطباطبایی الیزدی، ۱۳۶۳، ص. ۲۹۲). مقدار زکات دام‌های سه گانه با توجه به نصاب بین ۱ تا ۲ درصد است و همچنین زکات نقدین دو و نیم درصد است (آقائظری و گیلک حکیم‌آبادی، ۱۳۹۱، صص. ۴۶-۵۳). در اندیشه فقهای زکات یک مالیات اسلامی است و مسئولیت جمع‌آوری، تقسیم و مصرف آن به کارگزاران دولت اسلامی سپرده شده است (المنتظری، ۱۴۱۳، صص. ۱۴-۱۵). هر چند برخی از فقهای معتقدند که در عصر غیبت زکات را به فقیه جامع‌الشرایط بدهند.

خمس

خمس یکی از واجبات مالی در اسلام و به‌خصوص در نزد شیعه می‌باشد (المنتظری، بی‌تا، ص. ۷) مطابق نظر مشهور خمس بر هفت مورد واجب است: غنائم جنگی؛ معادن چنانچه ارزش آن به ۲۰ دینار (۱۵ مثقال معمولی طلا) برسد و اگر چه پرداخت آن هرگاه به یک دینار برسد نیز مستحب است؛ گنج یا کنز با حد نصاب ۲۰ دینار؛ جواهراتی که از دریا به دست می‌آید؛ زمینی که ذمی از مسلمان می‌خرد؛ مال مخلوط به حرام و درآمد کسب مازاد بر هزینه زندگی صاحب درآمد و افراد تحت تکفل (الطباطبایی الیزدی، ۱۳۶۳، صص. ۳۶۶-۳۹۰). اما مشهور فقهای اهل سنت خمس را به استناد آیه خمس منحصر در غنائم جنگی می‌دانند (رضا، ۱۴۱۴، صص. ۶-۷). فقهای شیعه دیدگاه‌های متفاوتی در باره مصرف خمس دارند (البحرانی، ۱۴۰۵، صص. ۴۳۷-۴۴۲). به‌طور کلی قول مشهور فقهای معاصر مطابق آیه خمس مصرف خمس به دو قسم کلی سهم امام (شامل سهم خدا، رسول خدا، و امام ع) و سهم سادات (مساکین، یتیمان و در راه ماندگان) به‌طور مساوی تقسیم می‌شود. سهم امام علیه‌السلام نیز به فقیه جامع‌الشرایط داده می‌شود تا در جهت تبلیغ، حفاظت از دین و کیان اسلام هزینه شود (بنی‌هاشمی خمینی، ۱۳۷۸، صص. ۶۲-۶۳).

جزیه

جزیه یکی از مالیات‌هایی است که قبل از اسلام وجود داشته است. این گونه مالیات اکثراً از ملل تحت‌الحمايه گرفته می‌شده است (اجتهادی، ۱۳۶۳، ص. ۱۸۵). در اسلام نیز مطابق آیه ۲۹ توبه و روایات از اهل کتاب که مطابق پیمانی در پناه دولت اسلامی قرار داشتند (اهل ذمه) جزیه گرفته می‌شد (النجفی، ۱۴۰۲، صص. ۲۲۷-۲۲۸ و ۲۳۶). در مقابل شرایط ذمه و دادن

مرکز نشر فرهنگی رجا.
 الطباطبایی البزیدی، م. ک. (۱۳۶۳). *العروه الوثقی*. المكتبة الاسلامیه.
 الكلینی، م. (۱۴۰۷). *اصول الکافی*. یارالاضواء.
 الفراء، م. ح. (۱۴۲۱). *الاحکام السلطانیة*. دارالکتب العلمیه.
 الماوردی، ع. (۱۴۲۷). *الاحکام السلطانیة*. دارالحديث.
 المنتظری، ح. ع. (بی تا). *کتاب الخمس*. انتشارات اسلامی.
 المنتظری، ح. ع. (۱۴۱۱). *دراسات فی ولایة الفقیه وفقه الدوله الاسلامیه*. یارالفکر.
 المنتظری، ح. ع. (۱۴۱۳). *کتاب الزکاه*. تفکر.
 المیلانی، م. ه. (۱۳۵۸). *محاضرات فی فقه الامامیه: کتاب الخمس*. بی نا.
 النجفی، م. ح. (۱۴۰۲). *جواهر الکلام فی شرائع الاسلام*. داراحیاء التراث العربی.

محمدتقی گیلک حکیم آبادی

دانشگاه مازندران

جزیه مسلمان‌ها نیز متعهد می‌شدند که ضمن آزاد گذاشتن آنها در اختیار اسلام یا دین خود از جان و مال آنان حفاظت کنند. مطابق نظر مشهور فقها جزیه را می‌توان به صورت سرانه و یا بر هر زمینی وضع کرد. دریافت جزیه سالانه و در آخر هر سال است (النجفی، ۱۴۰۲، صص. ۲۴۵، ۲۴۹ و ۲۵۷). طبق روایات رعایت بنیه مالی و قدرت پرداخت جزیه‌دهندگان بیش از هر چیز در تعیین مقدار جزیه مؤثر بوده است (حر عاملی، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۳؛ اجتهادی، ۱۳۶۳، ص. ۱۹۱). از این رو برای رعایت حال مودیان حضرت علی علیه‌السلام از هر صاحب صنعتی محصول صنعت او را قبول می‌کرد (حر عاملی، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۲). مطابق نقل طبری نیز خلیفه دوم مرتب به مأمورین دستور می‌داد بر مردم بیش از حد قدرتشان جزیه وضع نکنند (حر عاملی، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۶). چنانچه علی علیه‌السلام در تعیین مقدار جزیه به مرغوبیت محصول و حاصلخیزی زمین و همچنین توانایی افراد توجه می‌کردند (حر عاملی، ۱۳۹۱، صص. ۱۱۵-۱۱۶).

کتاب‌شناسی

آقا نظری، ح. و گیلک حکیم آبادی، م. ت. (۱۳۹۱). *درس‌نامه نگرش علمی به هزینه و درآمد دولت اسلامی*. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
 اجتهادی، ا. (۱۳۶۳). *بررسی وضع مالی و مالیه مسلمین: از آغاز تا پایان دوره امویان*. سروش.
 البحرانی، ی. (۱۴۰۵). *الاحکام الناضره فی احکام العترة الطاهره*. یارالاضواء.
 البلاذری، ا. (۱۳۹۸). *فتوح البلدان*. دارالکتب العلمیه.
 بنی‌هاشمی خمینی، م. ح. (۱۳۷۸). *توضیح المسائل مراجع*. مطابق با فتاوی‌ دوازده نفر از مراجع معظم تقلید. دفتر انتشارات اسلامی.
 الجزیری، ع. (۱۴۰۶). *الفقه علی المذاهب الاربعه*. داراحیاء التراث العربی.
 حر عاملی، م. (۱۳۹۱). *وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*. داراحیاء التراث العربی.
 رضا، م. ر. (۱۴۱۴). *تفسیر القرآن الحکیم: الشہیر بتفسیر المنار*. یارالمعرفه.
 رضایی دوانی، م. (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر مالیه عمومی در اسلام*. سمت.
 الصدوق، م. (۱۴۱۳). *من لا یحضره الفقیه*. جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه.
 طباطبایی، م. ح. (۱۳۶۳). *تفسیر المیزان* (ترجمه م. ب. موسوی همدانی).